

УДК 378.011-051:373.3

Соломія Ілляш
Solomiia Illiash

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER IN THE SYSTEM OF PREPARATION FOR PEDAGOGICAL ACTIVITY

У статті досліджено проблему фахової компетентності вчителя початкової школи: проаналізовано загальні підходи до її формування; конкретизовано значення понять “компетенція” і “компетентність”; з’ясовано сутність терміна “професійна компетентність”; розглянуто її компоненти; а також визначено педагогічні умови, що сприяють формуванню професійної компетентності майбутніх учителів.

Ключові слова: професійна компетентність, професійна підготовка, самовдосконалення, майбутній педагог, освітній процес, зміст освіти, професійні знання, уміння і навички.

Провідним чинником сучасної вітчизняної системи освіти є її розбудова на компетентнісно орієнтованій основі. Це зумовлено, передовсім, інформаційним розвитком суспільства ХХІ ст., що передбачає не механічне накопичення відповідних знань та предметних умінь і навичок, а опанування мистецтва вчитися впродовж усього життя, постійно оволодівати навичками пошуку потрібної інформації, прагнути до самонавчання упродовж життя. Перелічені компоненти і визначають професійну діяльність будь-якої людини.

Підготовка компетентного фахівця, здатного постійно розвивати власні професійні риси, працювати нестандартно, творчо, відповідально ставитися до своїх обов’язків на робочому місці постає сьогодні одним із головних завдань українських освітян. Важливу роль у зазначеному процесі відіграє вища школа, орієнтована передовсім на забезпечення умов для ефективного формування й розвитку професіоналізму вчителя початкової школи.

Підготовка вчителів до професійної діяльності, як складна проблема, продовжує залишатися об’єктом численних наукових досліджень у галузі філософії, психології та педагогіки.

Суттєве значення для її розв’язання мають фундаментальні теоретико-методологічні напрацювання В. Андрущенка, Г. Васяновича, П. Гальперіна, Б. Гершунського, І. Зязюна, Н. Кузьміної, В. Сластьоніна, В. Серікова, Н. Ничкало, Н. Тализіної та ін.

Питання загальнопедагогічної підготовки ґрунтовно висвітлено у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців: Н. Бібик, В. Болотова, Т. Вороніної, І. Зимньої, Е. Карветі, Ю. Кобюк, В. Коваль, Н. Маркова, О. Овчарук, О. Панфілової, Н. Петрікової, Л. Петухова, О. Пометун, О. Семенов, С. Скворцової, Дж. Равена, А. Хуторського та ін.

Окремі аспекти професійної компетентності вчителя початкової школи проаналізовано дослідниками Н. Кічук, Є. Клімовим, А. Макаровою, Л. Мітіною, Л. Онищук, С. Рубінштейном, С. Смирновою, І. Харламовим та ін.

Специфіка формування особистісно-професійних якостей педагога стала предметом наукового зацікавлення О. Дубасенюк, В. Орлова, Л. Руvinського, В. Семиченко, В. Якуніна. Особливості становлення й розвитку педагогічної майстерності з’ясовували Є. Барбіна, І. Зязюн, Н. Тарасевич та ін.

Проблема професійно-педагогічної культури вчителя визначила тематику наукових робіт В. Кан-Калика, Н. Кузьміної, О. Рудницької, Р. Шакурова.

Підготовці майбутніх учителів до роботи з обдарованими дітьми присвятили свої наукові студії О. Антонова, В. Моляко, О. Музика; професійній готовності до педагогічної праці – К. Дурай-Новакова, Л. Кондрашова, В. Сластьонін; порівняльному аналізу моделей професійної підготовки освітян – Н. Абашкіна, Л. Пуховська та ін.

Дослідниця І. Багаєва відстежила особливості розвитку професіоналізму педагогічної діяльності, а О. Анісімов та З. Курлянда – зміст формування фахової майстерності майбутнього вчителя.

Мета статті – з'ясувати зміст понять “компетенція”, “компетентність”, “професійна компетентність”; визначити складові її структури й умови формування для майбутнього вчителя початкової школи.

У сучасній педагогічній науці широко використовують два поняття: “компетентність” і “компетенція”, проте досі не існує єдиного підходу щодо визначення змісту цих термінів.

“Компетентність” як похідне слово від “компетенції” вказує на суб'єкта як її носія. Компетентність, на відміну від компетенції, передбачає не лише наявність відповідних знань та навичок, а й здатність до їх творчого використання.

На думку С. Рудишина, компетенція – це процедурне вміння (як робити?), а не знання (що робити?). Ядром компетенції є сукупність способів діяльності. А компетентність, як твердить дослідник, включає сукупність кількох компетенцій; наявність знань і досвіду, потрібних для ефективної діяльності в конкретній предметній галузі; особисту здатність фахівця виконувати певний обсяг і рівень професійних завдань [7, с. 71].

Зі свого боку, Н. Ничкало вважає, що компетентність охоплює не лише професійні знання, навички й досвід із конкретної спеціальності, а й ставлення до справи, (позитивні) схильності, інтереси і прагнення, а також здатність ефективно реалізувати набуті знання, вміння та особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці у конкретній робочій ситуації [1, с. 96].

Тобто, компетентність є фундаментом професійної майстерності, яка формується упродовж конкретної діяльності. Крім того, компетентність також передбачає здатність суб'єкта приймати конкретні рішення у певній галузі діяльності і нести відповідальність за їхні наслідки. Головним показником рівня кваліфікації будь-якого сучасного фахівця, зокрема вчителя, визнають його професійну компетентність.

Існують різні підходи до визначення суті і структури професійної компетентності.

Як зазначає Н. Ничкало, пріоритетним завданням професійного навчання на сучасному етапі є підготовка “кваліфікованих, конкурентоспроможних кадрів із високим рівнем професійних знань, умінь, навичок і мобільності, які відповідають вимогам науково-технічного прогресу і ринковим відносинам в економіці, виховання соціально активних членів суспільства, формування в них наукового світосприйняття, творчого мислення, кращих людських якостей, національної свідомості” [5, с. 11].

Професійну компетентність тлумачать як підготовку (теоретичну і практичну) до певної спеціальності і здатність фахівця виконувати конкретні завдання й обов'язки як критерій відповідності працівника вимогам професійної діяльності, а також як найвищий рівень фахової майстерності, що уможливорює досягнення високих результатів у певній діяльності на благо суспільства.

Педагогічну компетентність Г. Рурик трактує як інтегративне особистісне утворення на засадах теоретичних знань, практичних умінь, особистісних якостей та досвіду, що зумовлюють готовність учителя до виконання професійної діяльності й забезпечують високий рівень її самоорганізації [9, с. 348].

Професійна підготовка майбутніх учителів сьогодні – це спрямована, організована, планомірна, змістовна й динамічна система діяльності суб'єктів освітнього процесу у вищому педагогічному закладі, спрямована на формування в майбутніх фахівців усіх видів компетентності, необхідних для успішної роботи у школі

Дослідження питань упровадження компетентнісного підходу в українській освіті систематизовано у працях О. Пометун. Вони охоплюють як загальні його питання щодо формування ієрархії компетентностей (ключових, галузевих, предметних), так і детальну розробку останніх для освітніх галузей. Термін “ключові компетентності” постає в цьому контексті як “вузлове” поняття, оскільки компетентність має інтегрований характер, об’єднуючи професійні знання, інтелектуальні навички, вміння і способи діяльності [6, с. 66].

Отже, під компетентністю педагоги розуміють спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Вони дають людині можливість визначати, тобто ідентифікувати і розв’язувати, незалежно від контексту (ситуації), проблеми, характерні для певної сфери її діяльності.

Управління власною діяльністю сприяє підвищенню або модифікації рівня компетентності будь-якої людини. Компетентність відображає рівень професіоналізму особистості, досягти якого можна лише шляхом оволодіння необхідними компетенціями. Це і є метою професійної підготовки фахівців [4, с. 88]. Інше визначення компетентності, крім опанування відповідними компетенціями, передбачає ще й сукупність взаємозалежних якостей особистості (знання, вміння, навички, способи діяльності), необхідних для якісної продуктивної діяльності.

О. Жигайло вважає, що формування професійної компетентності майбутнього вчителя можливе за умов створення компетентнісної моделі фахівця, а також проектування навчальної діяльності студентів, що передбачає розробку компетентнісно-зорієнтованих програм фахових дисциплін [2, с. 81].

Дослідниця Н. Іванцова виокремлює низку компонентів професійної компетентності майбутнього вчителя:

- 1) знання (логічна інформація про навколишній та внутрішній світ людини, зафіксована в її свідомості);
- 2) вміння (психічні утворення, які полягають у засвоєнні людиною способів і навиків діяльності);
- 3) навички (дії, сформовані методом повторень та доведені до автоматизму);
- 4) професійна позиція (система сформованих установок і орієнтацій, відношень та оцінок внутрішнього й навколишнього досвіду, реальності і перспектив, а також домагань, що визначають характер дій, поведінки) [9, с. 20–21].

Як наголошують С. Якименко та П. Якименко, структура професійної компетентності педагога включає такі три чинники:

- а) змістовий (знання теоретичних і методологічних основ предметної галузі освіти, її психолого-педагогічних засад та вимог до сучасного вчителя);
- б) технологічний (методичні, проектувальні, комунікативні, конструктивні, креативні, оцінні, інформаційні вміння);
- в) особистісний (ціннісне ставлення до професії, подій та людей, готовність до прояву особистої ініціативи та подальшого професійного росту) [9, с. 29].

Сучасні дослідники пропонують численні класифікації видів педагогічної компетентності, що відображають її структурність, багатогранність, зв’язок із різними галузями науки.

Зокрема вони виокремлюють компетентності: конкурентоздатну; професійно-правову; соціальну; психологічну; комунікативну; конфліктологічну, пов’язані з вимогами до знань та особливостями професійної діяльності.

На нашу думку, професійна компетентність учителя включає сукупність його моральних якостей, загальної культури, професійних знань, умінь, навичок та майстерності, гармонійне поєднання яких у педагогічній діяльності дає оптимальний результат. Пріоритетними є моральні риси педагога, до яких належать гуманістична спрямованість діяльності, інтелігентність, чесність, справедливість, об’єктивність, толерантність, загальна культура, управлінські та організаторські можливості, на другому місці опиняється кваліфікаційна компетентність, що передбачає високі професійні знання, вміння та навички.

Фахова компетентність учителя обумовлює його педагогічну майстерність. Основними структурними елементами першої науковці визначають теоретичні психолого-педагогічні знання, обумовлені навчальними програмами, практичні вміння, а також особистісні якості педагога. Значущість професійної компетентності для діяльності вчителя пояснюється її функціями, а саме: педагогічного самовизначення; самонавчання й самовдосконалення; самореалізації; конкурентоздатності. Урахування перелічених функцій упродовж формування професійної компетентності забезпечить досягнення мети й завдань підготовки майбутніх фахівців.

Формування професійної компетентності майбутнього вчителя здійснюється через зміст освіти, що включає не лише перелік навчальних предметів, а й відповідні професійні навички й уміння, що виробляються під час оволодіння певним навчальним предметом, а також прояви активної позиції студента в соціальному, політичному і культурному житті педагогічного закладу. Усе це в комплексі формує та розвиває особистість майбутнього педагога, його здатність до саморозвитку й самовдосконалення, що уможливить його ефективне професійне функціонування.

Для успішного здійснення освітнього процесу у ВНЗ та підготовки майбутніх фахівців початкової освіти потрібно забезпечити ряд умов, а саме:

1. Організаційно-управлінські (навчальний план, складання розкладу, вироблення критеріїв визначення рівня компетентності, матеріально-технічне оснащення навчального процесу).
2. Навчально-методичні (підбір змісту занять, інтеграція різних курсів, виокремлення провідних ідей).
3. Технологічні (контрольно-оцінні, організація активних форм навчання, використання інноваційних технологій).
4. Психолого-педагогічні (здійснення діагностики розвитку студентів, система стимулювання мотивації навчання, визначення критеріїв компетентності).

Саме ці умови сприяють формуванню високопрофесійного фахівця, забезпеченню його теоретичними знаннями, розвитку практичних умінь та навичок, особистісних властивостей та професійних здібностей, необхідних для успішної реалізації педагогічної діяльності.

Підготовка майбутніх учителів початкової школи передбачає вироблення у них гуманістичної спрямованості педагогічної діяльності (єдність мотиваційно-ціннісних орієнтацій особистості, в основі якої – ставлення до людини як найвищої цінності).

Гуманістичну спрямованість майбутнього вчителя початкових класів визначаємо як професійну властивість, що сприяє проявам поваги до інших, відповідальності, творенню добра. Безперечно, її зумовлюють моральні потреби, які виявляються у прагненні людини надавати допомогу іншим, співпереживати, піклуватися про певний психологічний клімат у колективі тощо. Зазначимо, що основою гуманістичної спрямованості вчителя початкових класів має бути потреба в гуманній діяльності [3, с. 127].

Важливо, що гуманізація педагогічної діяльності може бути реалізована тільки за певних психолого-педагогічних умов (за А. Сущенком) [8, с. 37]:

- створення вчителем ситуацій успіху, зміна негативних емоцій приємними, розширення емоційних вражень;
- безоцінне прийняття педагогом кожної дитини, підхід до учня з оптимістичних позицій;
- урахування особистісних цілей та інтересів дитини;
- “наповнення” шкільних навчальних предметів олюдненим змістом;
- забезпечення полегшення в осягненні навчального матеріалу, організація спільної діяльності вчителя й учнів на засадах партнерства;
- застосування інтерактивних методів і форм навчання, де оволодіння знаннями здійснюється під час спільного з учителем пошуку істини, зіткнення думок, поглядів, позицій, різноманітних можливих розв’язків пізнавально-моральних завдань;
- розвиток самоконтролю й самооцінки учнів, збагачення їх творчого та духовного потенціалу;

- розкриття внутрішніх мотивів самовдосконалення, озброєння учнів засобами організації повноцінного життя, збагачення духовного змісту на кожному віковому етапі.
- Отже, професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи буде успішно реалізована за умови забезпечення студентам статусу суб'єкта навчальної діяльності.
- Професійна компетентність охоплює не лише базові знання, вміння та навички, а й ціннісні орієнтації, мотиви діяльності фахівця, ставлення до себе, навколишнього світу та людей, які його оточують, здатність до постійного розвитку власного творчого потенціалу та самовдосконалення. Упродовж формування зазначеної компетентності необхідно акцентувати на стимулюванні професійного самовиховання майбутнього фахівця, ініціативності та самостійності, відповідальності за результати навчання, вироблення професійної майстерності та особистісного стилю навчально-виховної діяльності.

Формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи слід здійснювати шляхом комплексного використання відповідних навчальних методів і засобів, а також індивідуального підходу, згідно з можливостями, здібностями та досягненнями кожного студента.

Список використаних джерел

1. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика : моногр. / за ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький : ТУП, 2002. – 396 с.
2. Жигайло О. Формування професійної компетентності у майбутнього вчителя початкових класів / Оксана Жигайло // Молодь і ринок : щомісячний науково-педагогічний журнал – 2012. – № 6 (89). – С. 78-81.
3. Крамаренко А.М. Гуманістична спрямованість діяльності майбутніх учителів початкових класів / А.М. Крамаренко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / ред. кол. Сущенко Т.І. та ін. – Київ – Запоріжжя, 2003. – Вип. 28. – С. 125-129.
4. Максимович О. Компетентнісний підхід при підготовці майбутніх учителів до професійної діяльності / Ольга Максимович // Вісник Прикарпатського університету: Педагогіка. – 2011 – № 6. – Вип. XL. – Ч. 2. – С. 87-89.
5. Ничкало Н. Г. Професійно-технічній освіті – державну підтримку та науково-педагогічне забезпечення / Н. Г. Ничкало // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. – Вип. 15. – К. : ІСДО, 1995. – С. 11.
6. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. Пометун // Рідна школа. – 2005. – №1. – С. 65-69.
7. Рудишин С. Д. Системний підхід до вищої освіти в Україні: освіченість, компетентність, національні цінності / С. Д. Рудишин // Педагогіка і психологія : Вісник НАПН України. – 2013. – № 3 (80). – С. 69-75.
8. Сущенко А.В. Гуманізація педагогічної діяльності як інноваційний процес / ред. кол. Сущенко Т.І. та ін. // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. пр. – Київ-Запоріжжя, 2003. – Вип. 29. – С. 32-39.
9. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу : наук. посіб. / за заг. ред. проф. С.І. Якименко. – К. : Видавничий Дім "Слово", 2011. – 464 с.

The article investigates the problem of primary school teacher's professional competence and analyzes general approaches to its formation. The meaning of the concepts of "competency" and "competence" is concretized. It is ascertained that competence, in contrast to competency, involves not only the presence of relevant knowledge and skills, but also the ability to use them creatively. The article finds out the essence of the term "professional competence", which is interpreted by scientists as the preparation (theoretical and practical) to a certain specialty and the ability of a specialist to perform specific tasks and duties, as the

criterion for employee compliance with the requirements of professional activity and also as the highest level of professional mastery because it makes it possible to achieve high results in certain activity for the benefit of society. Some classifications of the components of pedagogical competence are considered. Modern scientists distinguish its following types: competitive, professional and legal, social, psychological, communicative and conflictual. It is also defined pedagogical conditions promoting the formation of a highly professional specialist, providing him with theoretical knowledge, the development of practical abilities and skills, personal characteristics and professional abilities necessary for the successful realization of pedagogical activity. Among these pedagogical conditions are such ones: organizational and managerial (curriculum, material and technical equipment of the educational process), educational and methodical (selection of classes content, integration of different courses, pointing out leading ideas), technological (control and evaluative, organization of active education forms, use of innovative technologies), psychological and pedagogical (system of stimulation of learning motivation, determination of competence criteria).

Key words: professional competence, professional preparation, self-improvement, future teacher, educational process, education content, professional knowledge, abilities and skills.

УДК 796.015:615.378

Ганна Кириленко, Олександр Кириленко, Анатолій Воліченко
Hanna Kyrylenko, Oleksandr Kyrylenko, Anatolii Volichenko

ЧИННИКИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

FACTORS OF HEALTHCARE-SAVING ACTIVITY OF AN EDUCATIONAL INSTITUTION

Проведений авторами системний теоретико-методологічний та імперативний аналіз літературних джерел з проблеми фізичного виховання студентів, що мають низький рівень фізичної підготовленості у вищих закладах освіти України, дає підставу стверджувати, що фізичне виховання традиційно і обґрунтовано визнається найважливішим чинником забезпечення дієздатності студентської молоді, ефективним засобом формування її фізичного здоров'я і підготовки до активної життєдіяльності і майбутньої високопродуктивної праці.

Вивчення залежності стану здоров'я, динаміки біологічного віку студентів відповідно до обсягу фізичного навантаження є надзвичайно актуальними, оскільки науково обґрунтовує зміст не лише навчального процесу з фізичного виховання, але й різноманітних профілактичних фізкультурно-оздоровчих заходів. Фізичне виховання у вищих навчальних закладах, як і уся система вищої освіти України, потребує докорінної перебудови.

Ключові слова: навчальний процес, фізична підготовленість, здоров'я, здоров'язбережувальна діяльність, чинник дієздатності, студенти.

Особливості сучасних умов життя, стрімкий розвиток технічного прогресу, модернізація навчальних і трудових процесів, різке зростання обсягів інформації, надання часу багатогдинним комп'ютерним іграм замість занять фізичними вправами, проблеми з екологією навколишнього середовища, надання переваги шкідливим звичкам на противагу здоровому способу життя – це ще далеко не усі чинники, що негативно впливають на організм студентської молоді [1, с. 9-17].

Пластичність функціональних систем здорової молоді людини сприяє швидкій її адаптації до різноманітних впливів зовнішнього середовища. У той же час незначні відхилення у стані здоров'я підлітків у період статевого дозрівання й гормональної перебудови призводять до того, що їхній організм не завжди адекватно реагує на навчальні навантаження [2, с. 3-5].